

ten have

Martijn Meijer

De droom *van het* genot

Waarom ons verlangen
nooit bevredigd wordt

Een obscene foto laat zien wat het probleem van het genot is

Het was een beeld dat me een schok gaf. Niet alleen door de obsceniteit ervan, maar ook omdat het me iets leek te willen zeggen. Maar wat dan? Om daarachter te komen, moest ik nog wat langer kijken naar de foto van fotograaf Andreas Terlaak die ik in mei 2014 in *nrc.next* zag staan, een foto van een schaars geklede man in vrouwenkleding die zingend een synthesizer bespeelt terwijl voor hem op het podium twee naakte mannen liggen te vrijen. Hoewel vrijen wel erg intiem klinkt voor zo'n exhibitionistisch tafereel: onderaan de foto zijn de toeschouwers te zien, sommigen met een telefoon in de hand waarmee ze alles vastleggen.

Toen ik het bijschrift las, bleek het te gaan om een performance, het *P Project* van de Bulgaarse choreograaf en theatermaker Ivo Dimchev. Ik begreep dat de twee naakte mannen geen acteurs waren, maar gewone mensen uit het publiek. Dimchev had 250 euro beloofd voor twee kandidaten die op het toneel seks zouden hebben, muzikaal door hem begeleid op de synthesizer.

Wat trof me nu zo in die foto? Niet de ongeremdheid van de twee mannen, want die is niet ongewoon. Was het dan de suggestie dat mensen bereid zijn om alles te doen voor geld? Nee, dat wist ik allang. Er school een diepere betekenis in dit beeld, maar welke?

Een artikel in *de Volkskrant* gaf nieuwe informatie. Ik las dat de choreograaf het bereidwillige koppel de opdracht had gegeven om niet echt de liefde te bedrijven, maar te doen alsof. Op het podium lagen dus wel twee naakte mannen met elkaar te vrijen, maar de seks was nep. Althans, ik begreep dat het een act was die de twee mannen opvoerden, maar het verwarrende was dat het ook weer geen act was, want Dimchev had ze aangemoedigd om het publiek te vergeten en helemaal op te gaan in hun vrijpartij. Ze mochten er geen show van maken, had hij gezegd.

Wat ik me nog herinner, is dat ik na dat laatste brokje informatie – dat de seks op het podium (tot op zekere hoogte) gesimuleerd moest worden – eindelijk begreep wat de foto mij duidelijk probeerde te maken: dat getoond genot geen werkelijk genot is. De twee mannen lieten dan wel expliciet zien hoe ze seksueel van elkaar genoten, maar tegelijk bleef wat er getoond werd een steriele vertoning. Hoe opzienbarend het allemaal ook was, eigenlijk viel er niets te zien op de foto.

Later las ik in een essay van de Vlaamse schrijver Stefan Hertmans, opgenomen in de bundel *Het bedenkelijke* (1999), dat dit is hoe het obscene ontstaat: ‘Op zo’n manier alles tonen, dat er niets meer te zien is, volkomen leegte van betekenis en pure vorm.’ Hij geeft als voorbeeld de peepshow, waarin de vrouw die haar geslacht toont aan de voyeur ‘alles’ laat zien, maar hem juist zo het zicht op haarzelf als ‘gehele mens’ be-

neemt: 'Haar geslacht wordt, onder zijn vernauwde blik, het icoon van een symbolische verovering in plaats van de intiemste plek van een individu'. In zekere zin blijft ze onzichtbaar terwijl ze naakt voor hem staat. Ondertussen zoekt de blik van de voyeur, die over het lichaam van de vrouw glijdt, tevergeefs naar een spoor van wat hij wezenlijk verlangt, iets van intimiteit misschien. Zijn verlangen moet onbevredigd blijven, want het obscene geeft nooit waar de toeschouwer op hoopt.

De 'pure en lege vorm' van het obscene zien we steeds weer wanneer de moderne hedonist openlijk toont hoezeer hij geniet, op een podium of op Instagram, maar in die transparantie juist verbergt waar het 'eigenlijk' om gaat. En wat is dat eigenlijke dan? Dat valt moeilijk uit te drukken zonder valse tonen aan te slaan, want het 'authentieke' wordt vanzelf tot kitsch in een wereld die alles wat tot de intieme zones van het bestaan behoort openbaar maakt en van zijn inhoud berooft. Maar goed, waar het dan eigenlijk om gaat, dat is, in de woorden van Hertmans: 'om een vorm van zich-verhouden tot de ander'. Misschien kun je het betrokkenheid noemen, deze verhouding tot een ander die meer is dan alleen een genotsobject.

Genot is 'louter schijn'

Sinds de confrontatie met die foto zijn allerlei verschijnselen in een nieuw licht komen te staan. Want overal zie ik nu voorbeelden van gesimuleerd genot: op straat, op sociale media, op televisie, in reclames, in porno, in magazines. Het zijn beelden van mensen die de indruk wekken dat ze veel plezier hebben, die lachen en met een glas in de hand staan,

omringd door allemaal mooie mensen op een feestje. Of het zijn beelden van mensen die extatisch luisteren naar muziek op een festival, op een exotische locatie genieten van een fantastisch uitzicht of in bed liggen met een of meerdere partners die tot alles bereid zijn. In deze levens lijkt het genot overvloedig te stromen, alsof er een onuitputtelijke bron is aangeboord.

Al die publieke demonstraties van genot ben ik gaan wantrouwen. Ik vermoed dat deze mensen lang niet zo veel plezier hebben als ze ons willen doen geloven. Dat ze vooral doen alsof ze genieten, niet alleen om indruk te maken, maar ook om zichzelf ervan te overtuigen dat ze genieten. Terwijl ze eigenlijk slechts een lauw welbehagen of een vage onrust voelen, nemen ze de gezichtsuitdrukkingen en houdingen aan die behoren tot het repertoire van de moderne hedonist, in de hoop dat het ware genot dan vanzelf volgen zal. Dit is in overeenstemming met het goedkope psychologische advies dat je door vrolijkheid voor te wenden op den duur vanzelf een goed humeur krijgt. *Fake it untill you make it*, heet dat, alleen laten gevoelens zich niet op deze manier afdwingen en zeker het genot niet.

Arthur Schopenhauer zegt het duidelijk in zijn *Bespiegelingen over levenswijsheid*, een traktaat dat de Duitse filosoof schreef rond 1850:

Het overgrote deel van alle luister is louter schijn, waaraan het wezen van de zaak ontbreekt. Bewimpelde en bekranste schepen, kanonschoten, feestverlichting, toeters en bellen, juichen en gillen enzovoorts – dit alles is enkel het uithangbord, de aanduiding, de hiëroglief van de vreugde, maar de vreugde zelf is daar meest-

al niet te vinden: de vreugde is de enige genodigde die voor het feest heeft bedankt.

‘Louter schijn, waaraan het wezen van de zaak ontbreekt’ – dat is een kernachtige omschrijving van het genot dat overal tentoongespreid wordt, maar in feite een illusie is. Zoals de twee mannen die op het podium doen alsof ze liggen te vrijen: het is gesimuleerd genot dat als surrogaat moet dienen voor het ware genot, dat zeldzaam en ongrijpbaar is. Maar waarom zouden deze twee mannen zich dan voor deze vertoning laten lenen, als ze inderdaad alleen voorwenden dat ze genieten? Ongetwijfeld omdat ze uit dit gesimuleerde genot toch een secundair genot weten te halen: het genot van het bekeken worden. Ze maken de toeschouwers tot getuigen van hun gesimuleerde genot, dat zo, omdat het gezien wordt, iets echts krijgt. Ze gaan dan zelf geloven in de illusie die ze gestalte geven: dat er een eindeloos genieten bestaat.

De symbolische orde

De lezer zou kunnen tegenwerpen dat de foto van deze performance een extreem voorbeeld van genotzucht laat zien. Het ware genot is elders te vinden, zou hij misschien zeggen, niet op het toneel voor de ogen van het publiek, maar hooguit onder twee ogen, in de beslotenheid van de slaapkamer bijvoorbeeld. Het genot is inderdaad ongrijpbaar, zou hij toegeven, maar dan wel omdat het privé is, zich ergens in de diepten van het innerlijk bevindt of uitgewisseld wordt in de intieme sfeer tussen twee personen; daarom kan genot niet direct getoond worden aan anderen of vastgelegd worden met een camera. Hoogstens de sporen ervan kunnen zicht-

baar worden. Met zo'n redenering wordt het genot schijnbaar gered door het als een subjectief verschijnsel neer te zetten, iets waar alleen de persoon die het ondergaat iets over kan zeggen en waar een buitenstaander over moet zwijgen. De impliciete suggestie is dan dat het genot iets natuurlijks is dat ergens in het individu huist en losstaat van de maatschappelijke structuur waarin dat individu zich bevindt.

En wat zou mijn antwoord daarop zijn? Dat ik begrijp dat we onszelf graag als autonome wezens beschouwen met unieke gevoelens, maar dat het anders in elkaar zit. We zijn fundamenteel gevormd door de cultuur waarin we leven en met name door de taal die we spreken – niet alleen in verstandelijk, maar ook in emotioneel opzicht. Onze genoegens komen niet zozeer voort uit een diepe innerlijke bron, maar zijn vooral het product van externe structuren.

De complexe (en volgens sommigen onbegrijpelijke) Franse psychoanalyticus Jacques Lacan, die op het werk van Freud voortborduurde, sprak van de 'symbolische orde', de sociaal-linguïstische structuur van tekens waarin mensen vanaf het allereerste begin zijn opgenomen en die het hun mogelijk maakt te praten, te denken, te voelen, te verlangen en al die zaken meer. Een ruimere interpretatie, die ik hier voorsta, beschouwt de symbolische orde niet alleen als een talige structuur, maar ook als een weefsel van wetten, regels, ideeën, kennis, beelden, verhalen en clichés – eigenlijk de totaliteit aan culturele betekenissen. Deze symbolische orde voedt op allerlei onnavolgbare manieren de verlangens en gevoelens van de mens, zodat je kunt zeggen dat het genot dat ik als eigen beschouw, in werkelijkheid het genot van de anderen is. Het is mij ingeplant gedurende een langdurig proces van socialisering.

Hoe intiem het ook aanvoelt, mijn genot is dus nooit helemaal van mij omdat het altijd ook een maatschappelijk fenomeen is. Neem onze dagelijkse voeding: dat is meer dan slechts de prettige vervulling van een primaire behoefte. Wat we eten, hoe we eten, waar we eten en met wie we eten, dat is allemaal ingebed in een eindeloze hoeveelheid sociale betekenissen.

Het zou daarom te kort door de bocht zijn om te stellen dat de situatie op de foto, twee naakte mannen die door een act op te voeren zichzelf en het publiek ervan proberen te overtuigen dat ze genieten, slechts een extreem voorbeeld is van genotzucht. Ik zie in dat beeld ook de uitvergroting van een mechanisme dat altijd aan het werk is als we aan het genieten zijn (of denken dat we aan het genieten zijn): welk genot we fysiek gezien ook voelen, de genotservaring wordt voor een belangrijk deel bepaald door de ideeën, verhalen en beelden die eromheen spelen. ‘Eenvoudige’ of ‘natuurlijke’ genoegens bestaan niet voor ons omdat we culturele wezens zijn: we kunnen alleen genot beleven via aan de fantasie ontsprongen (en door de symbolische orde gevoede) scenario’s die ons de totale bevrediging beloven – een belofte die nooit ingelost wordt.

Wat de twee mannen op het podium deden, was dus niet alleen een uiting van een ‘natuurlijke’ genotzucht, maar vooral ook de opvoering van een toneelstukje aan de hand van aangeleerde standjes en gebaren die tot het culturele repertoire behoren. Door te simuleren dat ze genoten, slaagden de mannen erin om zichzelf te hypnotiseren en zo het innerlijk tekort te vergeten waaraan elk mens lijdt: dat het diepste verlangen dat hem drijft onvervulbaar is. Goed, de mannen genoten vast wel enigszins van hun vertoning,

maar dit soort genot zal oppervlakkig zijn geweest vergeleken bij het genot waarover zij pretendeerden te beschikken: een totaalgenot waar ze helemaal in op zouden gaan.

Het is de vraag of wij niet allemaal in bepaalde mate zo'n toneelstukje opvoeren als we genieten, omdat we ons nu eenmaal niet aan de programmering van de symbolische orde kunnen onttrekken. En het is ook de vraag of niet alleen de oppervlakkige genoegens leeg zijn, maar of niet al het genot 'louter schijn' is 'waaraan het wezen van de zaak ontbreekt', zoals Schopenhauer het formuleerde. Het is een somber vermoeden dat ik in dit boek wil onderzoeken: dat het genot, in welke vorm het zich ook voordoet, een illusie is, iets wat onmiddellijk uit elkaar spat als je het aanraakt, zoals een zeepbel. Of bestaat er toch zoiets als het ware genot, dat wel inhoud heeft en vervulling biedt?

Zijn we wel zo hedonistisch?

Hoe vaak is er de afgelopen dertig jaar door bezorgde cultuurcritici niet gewaarschuwd tegen de gevaren van het ongeremde hedonisme dat zich in onze samenleving zou manifesteren? Dat wij Nederlanders steeds hedonistischer worden, is zelfs wetenschappelijk vastgesteld: sociologen constateerden in 2012 in een rapport (op basis van een enquête van het Centraal Bureau voor de Statistiek) een 'toegenomen hang naar consumptief hedonisme' onder de Nederlandse bevolking. Het verschijnsel genot wordt in dat rapport als iets vanzelfsprekends beschouwd. Het is iets wat ik wel vaker heb opgemerkt bij kritiek op het hedonisme: dat er wordt aangenomen dat genot gewoon beschikbaar is voor mensen die het willen najagen. Maar is dat wel zo? Wat als

We leven in genotzuchtige tijden. Van alle kanten worden we aangemoedigd om zo veel mogelijk te genieten. In een wereld van overvloed kunnen we alles krijgen wat we willen. Hoe kan het dan dat we ons toch zo vaak onbevredigd voelen? Zijn we wel zo hedonistisch als we denken?

In *De droom van het genot* onderzoekt Martijn Meijer op scherpzinnige en tegendraadse wijze het verschil tussen authentiek en gesimuleerd genot. Aan de hand van filosofen als Schopenhauer, Lacan en Žižek en voorbeelden uit kunst, media en het dagelijks leven laat hij zien dat we vaak maar doen alsof als we genieten. Ons hedonisme blijkt een façade die moet verhullen dat ons diepste verlangen uiteindelijk onvervulbaar is.

MARTIJN MEIJER (1974) is filosoof en werkt als freelancejournalist voor onder meer NRC en *Filosofie Magazine*. Eerder verscheen *Moeilijk te geloven dat ik echt besta*, een bundel filosofische essays die goed werd ontvangen.

www.uitgeverijtenhave.nl

